

Nowoczesna i ponowoczesna współczesność...

Wędrowka po motywach i tematach

Przychodzi nam podsumować epokę niezamkniętą, która wciąż trwa i której jesteśmy częścią. Do pewnych zjawisk literackich i kulturowych teraźniejszości z oczywistych względów brakuje nam jeszcze dystansu. O wartościach w perspektywie długiego trwania decydują przecież spadkobiercy – kontynuatorzy i polemisci. Autentyczna wielkość musi przetrwać próbę czasu.

POEZJA

Względnie swobodnym czasem wypowiedzi w Polsce powojennej były lata 1945-1948. Ukazała się wtedy edycja tomu wierszy Czesława Miłosza, debiutował Tadeusz Różewicz. Mrocznym okresem dla polskiej kultury i sztuki były natomiast **lata stalinowskie** (1949-1956). Jedynie **literatura emigracyjna** mogła wówczas mówić pełnym głosem (Miłosz). W kraju dopiero w czasie **odwilży popaździernikowej** (1956) udało się twórcom odrzucić ograniczenia **socrealizmu**. Zaowocowało to krystalizacją kilku kierunków, postaw i tendencji we współczesnej poezji. Miały one wspólną cechę – **antropocentryzm** i **humanizm**, czyli zainteresowanie człowiekiem, jego sytuacją egzystencjalną i aksjologicznymi wyborami.

POEZJA WSPÓŁCZESNA		
kierunek	cechy	realizacje indywidualne
poezja moralnego świadectwa	– II wojna światowa jako aksjologiczna katastrofa – refleksja nad postawą moralną współczesnego człowieka	Czesław Miłosz (pokolenie awangardy wileńskiej) – poeta jako autorytet moralny – zagrożenia totalitarnego porządku komunistycznego
		Tadeusz Różewicz (pokolenie Kolumbów) – poeta jako człowiek duchowo okaleczony przez wojnę – zagubienie w bezdusznej cywilizacji technicznej
poezja kultury	– dialog z tradycją – odwołania do topiki biblijnej, mitologicznej, literackiej i historycznej	Zbigniew Herbert – poeta jako człowiek myślący, rozstrzygający dylematy moralne i estetyczne (<i>Pan Cogito</i>) – czytelne obrazy z przeszłości wyjaśniające współczesność

POEZJA WSPÓŁCZESNA		
kierunek	cechy	realizacje indywidualne
poezja kultury	– dialog z tradycją – odwołania do topiki biblijnej, mitologicznej, literackiej i historycznej	Wisława Szymborska – postawa ironistki obnażającej słabości człowieka – obraz życia niosącego zagrożenia i drobne radości
		Jan Twardowski – poeta religijny – franciszkańska afirmacja życia i świata
poezja lingwistyczna	– poetycka refleksja nad współczesnym językiem – język jako niedoskonały środek komunikacji	Miron Białoszewski – obserwacja języka potocznego – próba dotarcia do niezafałszowanej przez język prawdy o rzeczywistości (zerwanie klisz językowych) – uwznioślenie przedmiotów i sytuacji codziennych
		Poeci Nowej Fali (Stanisław Barańczak, Ryszard Krynicki, Adam Zagajewski) – obserwacja języka propagandy komunistycznej (nowomowy) – język jako podstawa tożsamości kulturowej człowieka
poezja kaskaderów literatury	– brzydota i trywialność współczesnego świata – postawa buntu i ucieczki	Stanisław Grochowiak (pokolenie „Współczesności”) – estetyka turpizmu – uwznioślenie przedmiotów i sytuacji codziennych – refleksja nad przemijaniem, bólem i śmiercią
		Andrzej Bursa (pokolenie „Współczesności”) – poeta outsider, który nie mieści się w żadnej z ról społecznych – poezja jako prowokacja
		Rafał Wojacek – introwertyczna ucieczka w głąb siebie, opis chorobliwych sytuacji psychicznych – fascynacja ciałem (często chorym i zaskakującym)
		Edward Stachura – poeta jako <i>homo viator</i> – ucieczka w prywatność – franciszkańska afirmacja świata
poezja nowej prywatności	– ucieczka od spraw politycznych i społecznych – koncentracja uwagi na codzienności człowieka – nowy język emocji	Marcin Świetlicki, Eugeniusz Tkaczyszyn-Dycki (pokolenie bruLionu) – tematyka egzystencjalna w dialogu z tradycją literacką

PROZA

Do 1989 r. istniały dwa polskie obiegi literackie: **emigracyjny** (mający pełną wolność słowa) i **krajowy** (ograniczany przez cenzurę polityczną). Po **1976 r.** powstał tzw. **drugi obieg wydawniczy**. Unifikacja polskiego rynku wydawniczego nastąpiła po upadku komunizmu w **1989 r.** Twórcy, niezależnie od miejsca powstawania dzieł, sięgali po różne formy wypowiedzi, by utrwalić dynamikę i zagrożenia współczesnego świata, zobrazować sytuację egzystencjalną człowieka i odnaleźć wartości, które nie przemijają.

Wiedzę pozwoli uporządkować tabela *Proza współczesna*.

PROZA WSPÓŁCZESNA	
formy	realizacje indywidualne
parabola	Albert Camus – sytuacja człowieka w czasie powszechnego zagrożenia (<i>Dzuma</i>) Stanisław Lem – utwory science-fiction uniwersalizujące los człowieka (<i>Solaris</i>, <i>Bajki robotów</i>, <i>Cyberiada</i>, <i>Pamiętnik znaleziony w wannie</i>, <i>Dzienniki gwiazdowe</i>) George Orwell – parabole polityczne i społeczne (<i>Rok 1984</i>, <i>Folwark zwierzęcy</i>) Tadeusz Konwicki – zagładę przynosi rozchwianie wartości (<i>Mała apokalipsa</i>)
groteska	Witold Gombrowicz – polski patriotyzm ukazany w krzywym zwierciadle (<i>Trans-Atlantyk</i>) Edward Redliński – satyryczne i nostalgiczne portrety powojennej rzeczywistości (<i>Awans</i>, <i>Konopidka</i>)
mały realizm	Marek Nowakowski – opowiadania pokazujące zgrzebną rzeczywistość PRL-u (<i>Księżę nocy</i>, <i>Gonitwa</i>) Marek Hłasko – proza oparta na autobiografii, przedstawiająca codzienność (<i>Pierwszy krok w chmurach</i>, <i>Osmą dzień tygodnia</i>) proza chłopska – cywilizacyjne i kulturowe przemiany powojennej wsi polskiej: Wiesław Myśliwski (<i>Widnokrąg</i>, <i>Traktat o łuskaniu fasoli</i>), Julian Kawalec (<i>Tańczący jastrzęb</i>) Tadeusz Nowak – realizm magiczny, mieszający realność i fantastykę (<i>A jak królem, a jak kałem będziesz</i>)
formy autobiograficzne	Witold Gombrowicz – <i>Dziennik</i> jako autobiografia duchowa i gra z czytelnikiem Gustaw Herling-Grudziński – <i>Dziennik pisany nocą</i> jako refleksja intelektualisty nad sprawami politycznymi, społecznymi i kulturalnymi Leopold Tyrmand – <i>Dziennik 1954</i> Marek Hłasko – <i>Pięćni dwudziestoletni</i> dzienniki m.in. Marii Dąbrowskiej, Jarosława Iwaszkiewicza, Stefana Kisielewskiego, życiopisanie Edwarda Stachury

PROZA WSPÓŁCZESNA	
formy	realizacje indywidualne
reportaż	Hanna Krall – reportaże, rozmowy z ważnymi świadkami historii (<i>Zdążyć przed Panem Bogiem, To ty jesteś Daniel</i>) Kazimierz Moczarski – <i>Rozmowy z katem</i> (rozmowa z Jürgenem Stroopem) Ryszard Kapuściński – reportaże z podróży będące uogólnioną refleksją nad współczesnymi problemami politycznymi i społecznymi (<i>Cesarz, Heban, Imperium</i>)
esej	Czesław Miłosz – <i>Rodzinna Europa</i> (o tożsamości kulturowej Europejczyka); <i>Zniewolony umysł</i> (o polskich doświadczeniach z komunizmem) Zbigniew Herbert – <i>Barbarzyńca w ogrodzie</i> (o historii i sztuce śródziemnomorskiej widzianych oczami przybysza z Europy Wschodniej) Ewa Bieńkowska – <i>Co mówią kamienie Wenecji</i>
ponowoczesne formy hybrydyczne	Czesław Miłosz – <i>Piesek przydrożny</i> (nawiązujące do tradycji <i>silva rerum</i> notatki o ponowoczesnej sytuacji człowieka) Olga Tokarczuk – opowiadania utrzymane w konwencji realizmu magicznego (<i>Podróż ludzi Księgi, Prawiek i inne czasy</i>) Antoni Libera – <i>Madame</i> (powieść jako gra autobiograficzna) Dorota Masłowska – <i>Wojna polsko-ruska pod flagą biało-czerwoną</i> (groteskowo-ironiczna powieść o czasach najnowszych)

DRAMAT

Powojenny dramat polski (po 1956 r.) odkrywał tradycję Witkacego i nawiązywał do europejskiego teatru absurdu (Samuel Beckett, Eugène Ionesco). Witold Gombrowicz (*Operetka*), Tadeusz Różewicz (*Kartoteka*), Sławomir Mrożek (*Tango*) w groteskowej formie, z ironią, a niekiedy czarnym humorem mówili o podwójnym zagrożeniu człowieka. Z jednej strony twórcy ci dostrzegali koszmar totalitarnego porządku, który domagał się od jednostki ślepego posłuszeństwa i rezygnacji z wolności osobistej, a nawet godności. Z drugiej – ukazywali rozpad wartości współczesnego świata, w którym bezradny człowiek, tęskniący za dawnymi formami zbiorowego życia na próżno szuka jakiegoś punktu oparcia.

Ta wędrówka po tematach i motywach nie może mieć ostatniego zdania. Przyjmijmy rolę czujnych świadków. Może już jutro ukaże się powieść na miarę prozy Gombrowicza czy tomik wierszy na miarę poezji Miłosza...